

אהרן בן־דוד

על ספרים וסופרים ראיון עם הרב יוסף קאפח שליט"א [זצ"ל]¹

הראיון נערך בבית הרב יוסף קאפח בירושלים. עורך הביטאון אהרן בן־דוד ועמו יושב ראש הנהלת איגוד רבני תימן הרב עובדיה יעבץ² שוחחו עם הרב קאפח בשאלות שונות הקשורות בחייו, בספריו וכן ביחסו לנושאים שונים הקשורים בעדה. להלן חלק מן השאלות והתשובות.

ש.: אדוני הרב, אף על פי שהינך מוכר לבני העדה ומפורסם בארץ ובחוצה לה, קואל נא לספר לקוראי הביטאון פרטים ביוגרפיים שלך.

ת.: (הרב יושב נינוח בחדר עבודתו, פניו מאירות, שלו ורגוע) נולדתי בבירת תימן צנעא בשנת תרע"ח. למדתי ב"כניס" (בית כנסת) של סבי הרב יחיא קאפח ז"ל, שאת עיקר תורתו קיבלתי ממנו. משנפטר סבי בשנת תרצ"ב המשכתי את לימודי בדרך עצמית ועצמאית.

ש.: מתקבל על הדעת, כי תוכן לימודיך בארבע אמות של תורה, של הלכה.

ת.: (הקביעה הנ"ל כמו הקפיצה אותו ממקומו. פניו רציניות, עומד ממקומו ועובר ממדף למדף בספרייה הגדולה ומראה לנו חלק מן הספרים שלמד בהם בילדותו ואשר אינם קשורים דווקא בארבע אמות של הלכה).

¹ אמר העורך: הראיון ראה אור בשנת תשל"ג בכתב העת 'אמונים', בטאון איגוד רבני תימן בישראל, שנה רביעית, גליון 6, בעריכת אהרן בן־דוד, עמ' 18–21, בהיות הרב קאפח בן חמישים וחמש שנים, והוא במלוא פעילותו המחקרית. מאחר שראיון זה נעלם מעיני הכותבים על הרב קאפח זצ"ל ועל תורתו, ואף לא נכלל בכיבליוגרפיה של כתביו שנתפרסמה בכרך השני של כתביו המכונסים (כתבים, בעריכת יוסף טובי, ירושלים תשמ"ט, עמ' 1125–1139), ובשל המידע הרב הכלול בו על חייו ועל השקפותיו, ראיתי לנכון להביאו בזה בפני הקוראים. תודתי נתונה לרב דר' אהרן בן־דוד, שניאות לבקשתי לפרסם מחדש את הדברים, המוכאים כאן כלשונם, לבד משינוי פיסוק ופתיחה ראשי תיבות להקל על הקורא. יהי רצון שתורתו וחכמתו ורוחו של הרב קאפח זצ"ל תשרה עלינו ועל כל עם ישראל. כמו כן נוספו כמה הערות לתועלת הקורא.

² ר' עובדיה בן יעקב יעבץ, יליד העיר צעדה, בן למשפחת רבנים ומנהיגי ציבור בצפון תימן. עלה ארצה מצפון תימן לאחר קום המדינה ומכהן מזה שנים רבות כרבה של קרית עקרון. מנהיגם הרוחני של יהודי צפון תימן.

ברצוני להבהיר לך, ידידי העורך, כי עסקתי גם בספרים הללו. אני למדתי ערבית והגעתי לשליטה מלאה בשלושת תחומי השפה: קריאה, כתיבה ודיבור. כמו כן למדתי חשבון בשפה הערבית ברמה גבוהה. הבט נא בספרים האלה ותיווכח. הבט נא גם בספר הזה. למדתי גם אסטרונומיה, למדתי פיסיקה. הנה ספרים שהבאתי אתי מתימן גם בנושא הפיסיקה. הבט בספרים אלו שיצאו לפני למעלה מ־500 שנה. עליך לדעת כי יהודי תימן עסקו לא רק בתורה כי אם גם בחכמה. (אט אט מתמלא השולחן ספרים בעברית ובערבית העוסקים בהשכלה כללית: מהם בדפוס ומהם בכתב יד נאה ומעוטרים בעיטורים יפים להפליא).

ש.: ואף על פי כן, אדוני הרב, כיצד הגיעה חכמה זו לידיעתם של יהודי תימן?
 ת.: הרשני להבהיר כי לא כל יהודי תימן ידעו על ספרים אלו ולא רבים עסקו בהם. "אוצר החכמה והמדע" או "ספר המנוחה והתנועה", למשל, המונחים כאן, לא היו ידועים לכולם. אך בביתנו הכירו ספרים אלו ועסקו בהם עד כדי שליטה בחומר שנכתב בהם.

וביחס לשאלתך, כיצד הגיעה חכמה זו אלינו, זכור כי הרוצה להשיג דבר בכל ליבו ישיגנו. האוהב חכמה ידע חכמה, למרות הקשיים המרובים הנערמים לפניו. אדם השואף לחכמה מסייעים בידו להשיגנה. מבין הדרכים: התקשרות עם תיירים שונים ורכישת ספרים מאנשי מדע שביקרו בתימן.³

ש.: באלו תנאים למדת תורה וחכמה: האם התפנית ללימוד כל שעויתך או שמא עסקת בעיסוקים אחרים.

ת.: על מנת להשיב תשובה מלאה לשאלתך, יש להבין כי האידיאלים בתימן בימים ההם היו שונים מאלו של ימינו כאן בארץ ישראל. בתימן אין אדם ניוון על חשבון הציבור ועליו לפרנס את עצמו. על כן מלמדים את הילדים כבר בילדותם מקצוע. כבר בגיל 11 עסקתי בצורפות אצל הרב ימיני הגר בחולון. יש לזכור כי גם הרב עסק בעבודה כלשהי ולא רצה לקבל שכר. גם אב בית הדין בצנעא עסק במקצוע ולא התפרנס "ממשרתו" כאב בית דין. דמותו של רבי יוחנן הסנדלר עמדה נגד עיני תלמידי החכמים בתימן. חכמי תימן אהבו את המלאכה. עבדתי בצורפות כעצמאי ומצבי הכלכלי היה טוב. העבודה היתה חלק מחיי, אך גם בשעות העבודה שיננתי חומר שלמדתי.

ש.: כיצד הגעת לארץ ישראל?

ה.: (הדברים זכורים לו. אינו חושב הרבה. דבריו בהירים ומסודרים היטב) בשנת תש"ג עליתי לארץ ישראל, יחד עם אשתי וילדי (את אבי לא הכרתי היטב

³ הרב קאפה רמזו לקשרים ההדוקים שהיו לסבו עם פרופ' יוסף הלוי ועם אדוארד גלאזר שביקרו בתימן בשליש האחרון של המאה הי"ט.

משום שנפטר בגיל 27 שנים⁴ בהיותי בן 11 חודש. היה לי אח אחד שנפטר טרם הינלדי, לפני עלותי מלאתי את מקום סבי, לאחר שנתיים ששימש במקומו הרב משה צארום⁵, היה לי דחף פנימי כרבים מיהודי תימן. היה לי מין רצון עז וערגה גדולה לעלות לארץ ישראל. פרדות וחמורים הביאונו עד עדן. לא נתקלנו בקשיים מיוחדים בדרךנו לעדן, אולם האנגלים הקשו עלינו את הכניסה לארץ. דרך סואץ הגענו לקנטרה ומכאן ברכבת לתל אביב. גרתי ברח' בן יהודה 42 בתל אביב בדירה שכורה עד שנת תש"ה, וברח' פינסקר 33 היה לי בית מלאכה לצורפות זהב. בתימן עסקתי בצורפות כסף. אך העיסוק בזהב הביא בעקבותיו הכנסה גבוהה יותר מזה של כסף. ברח' הרב קוק פינת האר"י היה לי בית כנסת.

ש.: זאת אומרת המשכת בעיסוק במלאכה ובזמנך הפנוי למדת תורה וחכמה?
ת.: (משיב מיד) לא. גם לעבוד וגם ללמוד היה קשה. משום כך החלטתי להפסיק עבודתי ואמרתי ללמוד שנה אחת בישיבת "מרכז הרב" בירושלים. באותם שנים שימשו בישיבה חשובה זו הרב חרל"פ והרב צבי יהודה קוק. רציתי ללמוד לשם לימוד ולא לשום מטרה אחרת. התחלתי והמשכתי. למדתי שם בשנים תש"ה-תש"ו ומחצית תש"ז. על פי עצתו של הרב דוב קוק, אחיו של הרא"ה קוק, עברתי למכון הרי פישל בנשיאותו של הרב הרצוג למטרת לימוד דיניות. למדתי שם עד שנת תש"י ואז נתמנית לחבר בית הדין בתל אביב. בימים ההם נתבקשתי לכהן כחבר בית הדין ברחובות בראשותו של הרב מלצר. הרב עוזיאל יעץ לי, מסיבות שונות, שלא לקבל משרה זו.

(נזכר בימים ההם. מדבר בטון שקט, חיוך ומאור פנים מוסיפים חן לשיבה שהחלה להיזרק בו). נשארתי בבית הדין בתל אביב שנה אחת בלבד ובסוף שנת תשי"א נמנית בין חברי בית הדין הרבני האזורי בירושלים. המשכתי שנים רבות, עד שנת תש"ל.

(במין הרגשת סיפוק) את המינוי קיבלתי לא כנציג עדה כלשהי. אף כניסתי בשנת תשל"א כחבר בית הדין הגדול לא באה בזכות היותי בן עדה מסויימת או כמיצגה. אם ירצה השם, אמשיך לכהן במשרה זו.

(הרב מסכם) הרי שעזבתי את עבודתי כצורך והנני מצוי בתוך הלימוד העיוני כבר שנים רבות, לשמחתי.

⁴ ר' דוד בן יחיא קאפח, יד ימינו של אביו ומנהל בית הספר המודרני של יהודי תימן שהוקם בצנעא בחסות התורכים.

⁵ מחשובי התלמידים של הרב יחיא קאפח. עלה ארצה בשנת תש"י ונפטר בשנת תשי"א. ראו עליו יוסף קאפח, תשובה לרב משה ב"ר יוסף צארום בעניין כפילת 'ה' אלהיכם אמת', בתוך: יוסף טובי (עורך), לראש יוסף: מחקרים בחכמת ישראל, תשורת הוקרה לרב יוסף קאפח, ירושלים תשנ"ה, עמ' 69-87; משה גברא, אנציקלופדיה לחכמי תימן, בני ברק תשס"א, עמ' 510-511.

ש.: עוד אשאל אותך על חיבוריך, אך בינתיים ספר נא לנו מעט על דרכי כתיבתך בעבר.

ת.: כבר בגיל 17 כתבתי אזהרות לפי מנין המצוות של הרמב"ם. האזהרות הללו פורסמו בספר המצוות של הרמב"ם שתורגם על ידי. כתבתי שירים שונים. (הרב מוציא ספר תהלים עם פירוש הרס"ג בתרגומו שלו. שם מצויים שירים אחדים) בן 15 כתבתי שירים במשקל תנועות ויתדות. השירים נתפזרו ונשארו לי מעט מהם. כתבתי גם שירי חול, אך בסגנון מאופק מזה של ימי הביניים.

כבר בתימן התחלתי בעבודה הזאת (הרב מראה ספר המכיל את פסוקי המקרא המצויים ברמב"ם) הספר יצא לאור לפני זמן לא רב.⁶
ש.: ואולי יספר לנו הרב על דברים שכתב.

ת.: (הרב נענה ברצון, ומייד החל למנות. ואמנם יש מה למנות). בתימן כתבתי את "המקרא ברמב"ם", אוסף פסוקי המקרא שנכתבו בספרי הרמב"ם. המטרה הראשונית הייתה לציין את פירוש הרמב"ם ליד כל פסוק. עוד בתימן כתבתי שירים, הן שירי קודש והן שירי חול, בשתי השפות: עברית וערבית. כמו כן כתבתי מאמרים ומחקרים קטנים שעדיין לא פורסמו. בתרגומים לא עסקתי בתימן, משום שעבודה זו היתה נראית כמיותרת. ובהיותי בתל אביב כתבתי את "הליכות תימן". בימים ההם הרגשתי בדידות, הכל היה זר; גם דרכי הלימוד גם המנהגים, ואפילו של אחי התימנים. רציתי שוב לחיות את החיים של תימן. ואת זאת עשיתי, אף על פי שזו אשליה, על ידי כתיבת ספר זה. בדרך זו סילקתי ממני מעט מן הבדידות.⁷

כבר אז התחלתי להכין תשובות הריטב"א. אמנם תשובותיו ידועות ואפילו הרי"ט⁸ כבר השתמש בהם. אלא שיש בידי כתב יד יחיד בעולם שנמצא בבית סבא, ואותו הכינתי לדפוס. ידוע הוא פירוש המשניות לרמב"ם שהוצאתי. עוד בהיותי בישיבת "מרכז הרב" התחלתי בתרגומי. זכורני כי הייתי מעיר לרב דוב קוק על טעויות שונות בתרגום, שהיה מונח לפנינו, של פירוש המשניות לרמב"ם.

הרגמתי גם את אגרות הרמב"ם וספר המצוות. את 'גן השכלים' סיימתי בשנת תשי"ד בתל אביב. כן הוצאתי לאור פירוש על הרי"ף במסכת תולין. כמו כן הוצאתי תשובות ופסקים של הראב"ד, בעלי הנפש של הראב"ד וש"ת של הראב"י ביי"ד (הרב מראה כתבי יד שהינם יחידים בעולם).

⁶ לפרטים מלאים על ספר ועל ספרים ומאמרים אחרים שמזכיר הרב קאפח ברבריו להלן, ראו הרשימה הביבליוגרפית של כתביו, הנזכר לעיל, הערה 1.
⁷ השו"ת בדיוו בהקדמה לספרו 'הליכות תימן'.
⁸ מבעלי התוספות.

הנה לך גם פירושי הרס"ג על התורה. ספר זה הוא נסיון לשחזר ספר אכור על פי קטעים מפוזרים בספרים שונים. הנה גם ספר 'אמונות ודעות' בתרגומי והערותי. והרי לך עוד חמש מגילות עם פירושי הרס"ג. בספר בעשרה פירושים. ומן הרס"ג הוצאתי גם את ספר תהלים. לפניך ספר נוסף 'מאור האפילה' למחבר תימני, הגדה של פסח עם מפרשים תימנים וישנם עוד מאמרים שכבר נכתבו ופורסמו. והנה לפניך מספר חיבורים שעומד אני לסיימם. הנה ספר יצירה עם פירוש הרס"ג וכן ספר איוב עם פירוש הרס"ג. כמעט השלמתי את ספרי הרמב"ם ואם ירצה השם אסיים גם את ספרי הרס"ג.

ש.: ויש עוד מה לכתוב?

ת.: יש הרבה מה לכתוב, צריכים שנים רבות לכך, עשרות שנים, ואפילו מאות. נסקירתו של הרב משרה על השומעים אוירא של התרוממות רוח והשתאות על הבקיות והיכולת שיש לרב. ואכן הרב צריך לשנים רבות להמשיך במלאכתו מלאכת הקודש, ובמיוחד כאשר עבודתו נעשית על ידי עצמו, ללא עבודת צוות הנהוגה בימינו וללא הסתמכות על אחרים).

ש.: אדוני הרב, העבודה שנעשתה עד היום מעוררת בלב השומע הערכה. וכאשר שמענו לא פעם, כי מוסדות שונים העדיכו את עבודתך וזיכו אותך בפרסים המכבדים את מקבליהם. הואל נא למנות את הפרסים שקיבלת עד כה.

ת.: בשנת תשי"ח קיבלתי פרס עיריית ירושלים, על שם הרב קוק, בשביל הספר "מאור האפילה". לאחר מכן קיבלתי את פרס עיריית תל אביב, בשביל הכרך הראשון מפירוש המשנה. הוכרתני אז כחתן הפרס לספרי מחקר ועור תורניים. על ספרי 'הליכות תימן' קיבלתי את פרס ביאליק לחכמת ישראל. בשנת תשכ"ג קיבלתי את פרס ישראל למדע היהדות. מבין המקבלים הייתי היחידי שלא היה לי תואר אקדמי. בשנת תשל"ב קיבלתי את פרס יד מימון בשביל 'מורה נבוכים'.

ש.: אנו באחלים לכב' הרב המשך עבודה פורייה ובטוחים אנו כי תזכה לפרסים נוספים. גדולים ומשובים, המכבדים את בעליהם. אתה משמש כיום גם כנשיא כבוד לעדת תימן בירושלים, ואכן אתה מביא כבוד גם ליהדות תימן בכל מקום שהם. הואל נא לספר לנו מעט על הכתיבה כתימן.

ת.: ברצוני להדגיש כי חכמי תימן כתבו, אלא שכתביהם אבדו במשך הדורות. הכעט שנשאר ואשר זכה להעתקות שונות מעיר על אשר נאבד. האמת שלא היו רבים שיכלו לכתוב. מיומנות הכתיבה לא היתה ידועה לרבים. ראוי לציין כי היו

חיבורים שלא היו ראויים לפרסום וטוב שאברו, אך חבל על אותם ספרים שאברו וחבל על אותם מחברים שהיו ראויים לכתוב ולא כחבו.

ש.: כב' הרב טעם טעמו של פרסום. האמנם טעמת טעם טוב כהיותך מפורסם?
ת.: הפרסום לא מוסיף מאומה (נוכח בדברים שקרו אותו בתימן, בקיא בדברים, נזכר

במאמרים שכתב, מצביע על חוכרת, על מאמר ועוד. הרב מקבל דברי דואר יום יום, נשאל שאלות רבות) הייתי רוצה לשכת ולכתוב. זו שאיפתי. אך הפרסום, כפי שהגדרת, הביא בכנפיו עידוד לשליחת שאלות בהלכה ובמחשבה אלי; הביא בעקבותיו ביקורים רבים ותכופים; גרם לריבוי הומנות לשמחות. ומטבעי מתייחס אני לכל פניה ולכל שאלה, יחס הנוזל ממני את זמני. אי אפשר שלא לענות ואי אפשר שלא להיענות. זהו הטעם שטועמים מן הפרסום. (הרב הניח לנו להחליט בעצמנו מהו הטעם שטועמים בפרסום. הוברר לנו כי אמנם אין הרב שש לפרסום ומוטב היה אילו הניחו לו לכתוב).

ש.: סכם נא את הערכתך לעדה – עדת תימן.

ת.: אילו שמרה העדה על הערכים המקודשים; נשמרו התכונות הנפשיות של העדה; אילו הנימוסים והליכות החיים היו כפי שהיו – אלו היה כך הייתי מצטרף לקביעתך והייתי מתגאה בעדה. אולם, לצערי הרב, הדור הצעיר איבד הרבה מאד. גם הצעירים שהינם דתיים איבדו את המקוריות. גם חשיבתם וגם אורחות חייהם שונים.

הייתי רוצה לראות בבנינו בנים עדינים, בנים האוהבים את הספר, את נכסי האומה. הייתי רוצה לשמוע את המבטא התימני כפי בנינו וישאר חי, הייתי רוצה שנוסה תימן יישמר כי טוב הוא. (הרב מספר כי כתב מאמרים ב"שמעתין" גם על נושא זה). הרשה לי להוסיף, כי אין לדבר בהכללה. קשה מאד לדבר על בני העדה בכל מקום. מכיר אני את בני העדה אשר בירושלים ויודע אני הרבה על תכונות חיוביות שבהם. יודע אני גם כי ההשתנות חייבת לבוא. יודע אני על התכונה של הסתפקות במועט הנשמרת היטב אצל רבים. (משהאצנו בו להזכיר דברים שליליים סירב. הרב מדבר על דרך החיוב).

ש.: אלו אספו את בני העדה וביקשוך לעוץ להם עצה טובה...

ת.: הייתי אומר להם: למדו תורה והתנהגו כפי שתלמדו, ולא כפי שהינכם רואים ברחוב.

(שאלנו את הרב על פסקי הדין שלכאורה נוגדים את דעותיהם של עמודי ההוראה והשיב לנו כי אין לדבר בהכללות. הוא הוסיף כי כל בית דין מבסס את פסקי דינו על פסוקים שונים וזה שאינם מקובלים על כולנו זו שאלה אחרת. כן

שאלנוהו על כך שכית דין חייב לשלם מזונות לאשה עובדת והשיב לנו כי מקרים חריגים יש להביא לפני ביה הדין הגדול לערעורים בירושלים.¹⁰ כן שאלנוהו על כך שידוע לנו שהוא קובל, על כך שבתי הדין פוסחים על דברי ראשונים והשיב בהחלטיות: יתכן שמישהו פרסם בשמי, אך לא אמרתי זאת. הוא ציין בפנינו כי לי לא יתכן לקבוע שיש להקל בכל מקרה, אלא יש לדון בכל מקרה לגופו).

ש.: מהן דעותיך על איגוד רבני תימן?

ת.: ארגון רבני תימן מצדיק את קיומו. מטרותיו: לתבוע זכויות של רבנים; לבוא בדברים עם מוסדות; לסייע בידי רבני העדה וכיוצא בזה – מטרות חשובות הן. מן הראוי לשים לב לכך שהמוכשרים ייגשו לבחינות, יעברו בחינות דיינות. רבני העדה צריכים לשאוף לשלימות.

(הרב יושב נינות, תשובותיו קולחות, מצחו אינו מתקמט, הוא ממשיך ועונה) הארגון חשוב. עלי להדגיש כי אם הארגון דורש דרישות כלשהן, עליו להציג מועמדים טובים כדי שלא תהיה עילה לדחות אותם. אסור להתחשב במחוזו (המחוז בתימן) של המועמד בכישוריו.

ש.: האם התואר "רב־פרופסור" נראה לך כמתאים ביותר לרב בתקופתנו?

ת.: התארים אינם חשובים. העיקר הוא מה שמסתתר מאחורי התואר. (הרב סיפר לנו כי לא השתמש בתוארים שהוענקו לו מעולם. הוא אינו חותם בשום תואר. הוא כותב את שמו בלבד. הוא חותם את שמו ללא תוספת כל תואר).

תודה לך אדוני הרב. אנו גאים בך. יהי רצון שתזכה לאריכות ימים ויהי ה' עמך למלא כל השאלות לבך לטובה. עד מאה ועשרים.

¹⁰ חלק מפסקי דין של הרב קאפה קובצו בספר 'עדות ביהוסף' בעריכת איחמר ודהפטיג, ירושלים תשס"ד. ורבים מהם עוסקים במעמד האשה במשפחה וביחסים שבינה לבין בעלה, מתוך גישה אהדה כלפיה. ע"ה ראו יובל שרלו, משנתו של הגר"י קאפה לימין נשים סובלות, מסורת ליוסף, כרך 1, בעריכת יוסף פרחי, קריה אונו-נתניה תשס"ט, עמ' 19-28.